Research Article / **Araştırma Makalesi**

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)

Bolu Abant Izzet Baysal University Journal of Faculty of Education

2025, 25(3), 1549 – 1566. DOI: 10.17240/aibuefd.2025..-1558422

Özel Eğitim Meslek Okullarından Mezun Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilerin İstihdam Durumları

Employment Status of Students Graduating from Special Education Vocational Schools

Hilmi ÜNAL[1], **Yahya ÇIKILI**[2]

Geliş Tarihi (*Received*): 30.09.2024 **Kabul Tarihi (*Accepted*):** 10.06.2025 **Yayın Tarihi (*Published*):** 15.09.2025

Öz: Bu araştırmada özel eğitim meslek okullarından mezun olan öğrencilerin iş ve istihdam durumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları Konya'daki bir özel eğitim meslek okulundan mezun olmuş 15 gönüllü hafif düzeyde zihin yetersizliği olan bireyden oluşmaktadır. Bu bireylerin iş durumlarıyla ilgili görüşlerinin belirlenmesi amacıyla veri toplamak için nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmede kullanmak amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu katılımcıların demografik özelliklerinin olduğu ve görüşme sorularının yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Katılımcılara, çalışmaya gönüllü olarak katılabilecekleri ve çalışmanın kayıt altına alınacağı belirtilerek görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin bir tanesi telefonla diğerleri yüz yüze yapılarak tamamının ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen katılımcı görüşleri betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu, iş aramadan bir başkası aracılığıyla işe girdikleri, işlerinden ve ücretlerinden memnun oldukları görülmüştür. Ancak katılımcıların çalıştıkları işlerin mezun oldukları alanlarla ilgili olmadığı ortaya çıkmıştır. Yine çoğunluğunun hizmet sektöründe çalıştıkları ve çalışılan süre bakımından ağırlıklı olarak bir ya da iki yıldır çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların yarıya yakını çalıştıkları işlerin okuldaki öğrenilen becerilerle ilgisinin olduğunu belirtirken kalan yarısı okuldaki öğrenilen becerilerle ilgisinin olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamı çalışmalarıyla ilgili olarak çevresindeki kişilerin olumlu görüş bildirdiklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Zihin Yetersizliği Olan Bireyler, İş, İstihdam, Meslek, Mesleki Eğitim

&

Abstract: The aim of this study was to determine the employment and work status of students who graduated from special education vocational schools. The participants of the study consisted of 15 volunteers with mild intellectual disability who graduated from a special education vocational school in Konya. In order to determine the views of these individuals regarding their work status, the descriptive survey model, one of the qualitative research methods, was used to collect data. The research data were collected through semi-structured interviews. A semi-structured interview form was created by the researcher for use in the interview. The interview form consists of two sections, including the demographic characteristics of the participants and the interview questions. The interviews were conducted by informing the participants that they could participate in the study voluntarily and that the study would be recorded. One of the interviews was conducted by phone and the others were conducted face-to-face, and all were audio-recorded. The views of the participants obtained as a result of the interviews were analyzed using the descriptive analysis method. According to the results of the study, it was seen that the majority of the participants were women, that they got a job through someone else without looking for a job, and that they were satisfied with their jobs and wages. However, it was revealed that the jobs the participants worked in were not related to the fields they graduated from. Again, it is seen that the majority of them work in the service sector and have been working for one or two years. Almost half of the participants stated that the jobs they work are related to the skills learned at school, while the remaining half stated that they are not related to the skills learned at school. All of the participants stated that the people around them have positive opinions about their work.

Keywords: Individuals with Intellectual Disability, Work, Employment, Vocation, Vocational Training

Atıf/Cite as: Ünal, H & Çıkılı, Y. (2025), Özel eğitim meslek okullarından mezun zihin yetersizliği olan öğrencilerin istihdam durumları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1549-1566, DOI: 10.17240/aibuefd.2025..-1558422

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuelt

Copyright © Published by Bolu Abant Izzet Baysal University– Bolu

* Bu çalışma 23-26 Ekim 2024 tarihleri arasında Ankara'da 34. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

[1] Sorumlu Yazar: Dr. Hilmi Ünal, Konya Milli Eğitim Müdürlüğü, unalhilmi@gmail.com, 0000-0002-0904-4072

[2] Dr. Öğretim Üyesi Yahya Çıkılı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, ycikili@hotmail.com, 0000-0002-1144-9095

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

1. GİRİŞ

Zihin yetersizliği olan bireyler, genellikle bilişsel işlevlerde sınırlılıklar yaşayan ve günlük yaşam becerilerinde desteğe ihtiyaç duyan bireyler olduğu için bu bireylerin iş ve istihdam süreçlerine katılımı, onların toplumsal hayata katılımlarını sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışmak, yetersizliği olan bireyin sosyalleşmesi, kendini gerçekleştirmesi, yeteneklerini göstermesi, yaşam kalitesini artırması ve kendine güvenmesi gibi birçok yönüyle fayda sağlamaktadır (Erten ve Ataş, 2019). Aynı şekilde iş yaşamına geçiş sağlayan zihin yetersizliği olan bireyler de hayatlarının daha anlamlı olduğunu ve sosyal statülerinin arttığını düşünmektedirler (Jahoda vd., 2009). Bu bireylerin işe hazırlanması ve bir işte çalışmaları tüm dünyada yasalarla güvence altına alınarak desteklenmektedir.

Zihin yetersizliği olan bireylerle beraber diğer yetersizliği olan bireylerin istihdamına yönelik yapılmış olan yasal düzenlemelere başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmakla beraber, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965), 4857 Sayılı İş Kanunu (2003), Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2009), Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Evrensel Beyannamesi (1949), Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi (1975), Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (2007), Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşme (İLO, 1999) gibi mevzuatta yer verilmektedir. Ayrıca yerel yönetimler de 16.08.2006 tarihinde çıkarılan "26261 sayılı Büyükşehir Belediyesi Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği ile yetersizliği olan bireylerin istihdamı konusunda sorumlu tutulmaktadırlar. Bu yasal düzenlemeler kapsamında yetersizliği olan bireyler kota sistemi, korumalı işyeri, kişisel çalışma yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan yetersizliği olan bireyleri istihdamı, evde çalışma, kooperatif çalışma yöntemi, sadece yetersizliği olan bireylerin çalıştığı seçilmiş işlerde istihdamı gibi yöntemlerle istihdam edilmektedirler (Öz ve Orhan, 2012).

Ülkemizde ve dünyada yetersizliği olan bireylerin istihdamı konusunda yasal düzenlemeler olmasına rağmen hâlâ sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların oranı ve çeşidi yetersizlik türlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bütün yetersizliği olan bireylerde olduğu gibi zihin yetersizliği olan bireylerin de istihdamında problemlerin olduğu görülmektedir. İşveren tutumları, tipik gelişim gösteren iş arkadaşlarının tutumları, önyargıları ve iş performanslarına göre ücret ve pozisyon bakımından geride bırakılmaları bu problemlerden sayılabilir (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [OZİDA], 2009; Gürsel, Ergenekon ve Batu, 2007). Bu ve bunlara benzer nedenlerden dolayı zihin yetersizliği olan bireyler tipik gelişim gösteren akranlarına ve diğer yetersizlik gruplarına göre çalışma yaşamında daha az oranda yer alırlar (Khayatzadeh-Mahani vd., 2020). İşverenlerin en az çalıştırmak istediği yetersizlik grubunun zihin yetersizliği olduğu görülmektedir (Güneş ve Akçamete, 2014). Buna paralel olarak yetersizliği olan bireylerden en yüksek oranda %26,8 ile işitme engelliler iş hayatında çalışırken en az çalışan grubun %5,8 ile zihin yetersizliği olan bireyler olduğu görülmektedir. Bu çalışan bireylerin %67,7'si maaş karşılığında, %13,4'ü kendi hesabına, %18,9'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2011). Ayrıca çalıştıkları işlerde devamlılık sağlama konuları da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çalışmaya başladıkları işlerden kendi istekleriyle ayrılma ya da işveren tarafından işten çıkartılma durumlarıyla karşılaşmaktadırlar. Zihin yetersizliği olan bireylerin son çalıştıkları işten ayrılma ya da iş değiştirme nedenlerine bakıldığında; sağlık sorunları %24,8, kendi isteğiyle %20,5, işin yetersizliğe uygun olmaması %16,6, işverenin ekonomik sorunlarından dolayı işten çıkartılma %15,2 ve olumsuz tutumlar %14,2 olarak karşılaşmaktayız (TÜİK, 2011). Yetersizliği olan bireylerin istihdam edilebilmelerini ya da istihdamlarındaki sürekliliğini mesleki eğitimleri etkilemektedir (Cavkaytar, 1999).

Ülkemizde zihin yetersizliği olan bireylerin mesleki eğitimleri, özel eğitim uygulama okulları, özel eğitim meslek okulları, mesleki ve teknik eğitim veren ortaöğretim kurumları bünyesindeki özel eğitim sınıflarında yapılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Mesleki eğitimlerini tamamlayan bireyler genellikle kendi çabalarıyla iş yaşamına geçiş sağlamaktadırlar. Yetersizliği olan bireyler bu geçiş sürecinde bazı problemler yaşayabilmektedirler. Bu bireyler kendi alanları ile ilgili işlerde çalışmamakta, işverenler bu bireylerin yeterliliği konusunda tereddütler yaşamakta, işverenlerin resmî sorumlulukları

takip edilmediği, bunlarla beraber ailelerin de kendi gayretleriyle iş bulmak zorunda kaldıkları görülmektedir (MEB, 2013). Ülkemizde 515 özel eğitim meslek lisesinde 14193 yetersizliği olan öğrenci eğitim görmektedir (MEB, 2023). Ancak normal gelişim gösteren bireylerin istihdam oranı %65,8 düzeyinde iken yetersizliği olan bireylerin istihdam oranı %22,5 düzeylerinde kalmaktadır (BLS, 2024).

Zihin yetersizliği olan bireylerin mesleki eğitim, iş yaşamına geçiş, iş yaşamı ve istihdamlarına ilişkin paydaşların görüşlerinin alındığı araştırmalar [Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin işletmelerde mesleki eğitimleri (Demir ve Göksoy, 2023), mesleki eğitim ve istihdam konusunda anne görüşleri (Uçar-Rasmussen ve Yıkmış, 2020), zihinsel engelli bireylerin istihdam sorunu ve çözüm önerileri (Kurt, 2020), iş yaşamına geçiş sürecine ilişkin öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri (Sönmez ve Sazak, 2019), öğretmenlerinin özel eğitimde mesleki eğitime ilişkin görüşleri (Celep, 2019), çalışma arkadaşlarının zihin yetersizliği olan bireylerin çalışma yaşamına ilişkin görüşleri (Artar, 2018), staj süreçlerine ilişkin işveren tutumları (Şener, 2017), istihdam sürecinde yer alan paydaşların görüşleri (Uçar, 2016), istihdam edilme durumlarına göre yaşam doyumu ve politikaların değerlendirilmesine yönelik yönetici, işveren ve veli görüşleri (Özdemir, 2008), işverenlerin zihin engelli bireylerin istihdamlarına ilişkin görüşleri (Baran ve Cavkaytar, 2007), öğretmenlerin mesleğe hazırlık etkinlikleri ve öğrencilerin mesleki yeterliklerine ilişkin görüşleri (Koçak, 2006), orta öğretim düzeyinde verilen mesleki eğitimde yaşanan sorunlar (Balta, 2018), iş yaşamına geçiş sürecinin incelenmesi (Sönmez, 2019)] bulunmaktadır. Bu çalışmalarda öğretmenler, işverenler ve aileler zihin yetersizliği olan bireylerin mesleki eğitim ve iş yaşantılarında çok boyutlu sorunlar olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu sorunları ortaya koyarken her ne kadar bu bireylere en yakın olan paydaşlardan bilgiler alınsa da zihin yetersizliği olan bireylerin görüşlerine yeterince başvurulmamaktadır. Bu çalışma ile zihin yetersizliği olan bireylerin deneyimlerinin doğrudan alınması amaçlanmıştır.

1.1. Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı özel eğitim meslek okullarından mezun olan öğrencilerin iş ve istihdam durumlarına ilişkin görüşlerini araştırmaktır. Bu amaçla şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

a) Özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrencilerin çalıştıkları işlerin özellikleri nelerdir?
b) Özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrencilerin iş arama süreçleriyle ilgili görüşleri nelerdir?
c) Özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrencilerin işte çalıştıkları süreçle ilgili görüşleri nelerdir?
d) Özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrencilerin bir işte çalışma ile ilgili genel görüşleri nelerdir?
e) Özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrencilerin bir işte çalışmaları ile ilgili çevresindekilerin görüşleri nelerdir?

1.2. Araştırmanın önemi

Alanda yapılmış araştırmalara bakıldığında daha çok özel eğitim meslek okullarında okuyan ya da mezun olmuş zihin yetersizliği olan bireylerin aileleri, öğretmenleri ya da işverenler ile yapılan görüşmelerden yola çıkılarak çalışmaların şekillendirildiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada okul sürecini, işe geçiş sürecini ve iş yaşamını bizzat yaşayan zihin yetersizliği olan bireylerin görüşlerinin alınması araştırmayı daha özel kılmaktadır. Pek çok iş alanında çalışma imkânının olduğu Konya ilinde zihin yetersizliği olan bireylerin iş ve istihdamları konusundaki görüşlerini ve istihdamlarındaki problemleri belirlemek için bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sayede zihin yetersizliği olan bireylerin istihdamlarını arttırmaya yönelik çalışmaların yapılabileceği, program ve kursların açılabileceği, istihdamlarını daha az sorunla devam ettirmelerini sağlayacak tedbirlerin alınabileceği düşünülmektedir. Mesleki eğitimler devam ederken staj ve mesleki uygulamaların bu çalışma

sonuçlarına göre düzenlenmesi bireylerin gerçek iş yaşamına hazırlanmalarına katkı sağlayacaktır. Ayrıca mesleki eğitim aşamasında yapılacak düzenlemelerin sonraki yıllarda mezun olacak olan öğrencilerin istihdamlarının artmasına ve çalıştıkları işlerde sürdürülebilirlik ve kalıcılığın sağlanmasına destek olacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Bu araştırma, özel eğitim meslek okullarından mezun olan öğrencilerin iş ve istihdam durumları hakkındaki görüşlerinin belirlenmesine yönelik yapılan nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalar, nitel bir süreç izlenilip gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılarak, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konması amacıyla yapılan çalışmalardır (Şimşek ve Yıldırım, 2016). Veri toplamak için zihin yetersizliği olan bireylerin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu olduğu şekliyle betimleyen, olay, kişi ya da nesneyi, kendi koşullarında ve doğal haliyle tanımlamaya çalışılan modeller tarama modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2020).

2.2. Araştırmanın çalışma grubu

Bu araştırmada bir amaçlı örnekleme yöntemi olan ölçüt örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinin yapılması için incelenmesi hedeflenen olgu ile ilgili en çok bilgi edinilecek etkenler seçilmelidir (Neuman ve Robson, 2014). Araştırmanın katılımcıları, Konya il merkezinde bulunan bir özel eğitim meslek okulundan mezun olmuş olan 15 gönüllü hafif düzeyde zihin yetersizliğe sahip bireyden oluşmaktadır. Mezun çalışan bireylerden en fazla bilgi toplamak için, farklı yıllarda okuldan mezun olmuş, değişik yaş gruplarındaki kız ve erkeklerden, kendi işinde ya da başkasına ait bir iş yerinde çalışan, özel ya da devlet işinde çalışan geniş bir alandaki bireylerle görüşülmüştür. Görüşme süreci zihin yetersizliği olan bireylere anlatılarak katılıp katılmayacakları sorulduktan sonra katılmak isteyen bireyler araştırmaya dâhil edilmiştir. Zihin yetersizliği olan bireylere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.
Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Demografik Özellikleri

	Özellikler	f	%
Cinsiyet	Erkek	14	93,33
	Kadın	1	6,66
Yaş	15-20	5	33,33
	21-25	5	33,33
	26-30	4	26,66
	31-35	1	6,66
Mezun olduğu yıl	2016	3	20
	2017	1	6,66
	2018	1	6,66
	2019	1	6,66
	2021	3	20
	2022	4	26,66
	2023	2	13,33
Mezun olduğu alan	Konaklama hizmetleri	4	26,66
	Mobilya ve iç mekân tasarımı	9	60
	Yiyecek ve içecek hizmetleri	2	13,33

Çalışmaya dâhil olan zihin yetersizliği olan bireylerin demografik özelliklerine bakıldığında, çoğunluğun (%93) erkek bireylerden oluştuğu görülmektedir. Yaş olarak 31 yaş üzerinden 1, 26-30 yaş arasından 4, 15-20 ve 21-25 yaşları arasından 5'er bireyden oluşmaktadır. Mezun olunan yıllara bakıldığında, 2022 yılında 4, 2016 ve 2021 yılında 3, 2013 yılında 2 ve 2017-2018-2019 yıllarında 1'er mezun olduğu görülmektedir. Bireylerin mezun oldukları alanlara bakıldığında en çok (%60) mobilya ve iç mekân tasarımı alanından mezun oldukları, daha sonra (%27) konaklama hizmetleri alanından, en az mezuniyetin ise yiyecek ve içecek hizmetleri alanından (%13) olduğu görülmektedir.

2.3. Veri toplama araçları ve süreci

Çalışmada kullanılmak amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu katılımcıların demografik özelliklerinin olduğu ve görüşme sorularının yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun geliştirilmesinden önce alanyazında yapılan çalışmalar incelenmiş, ikinci olarak özel eğitim meslek okulundan mezun olan öğrenciler, öğrencilerin velileri ve okul öğretmenleri ile görüşülerek görüşme formu düzenlenmiştir. Görüşmeler ve alanyazından edilen bilgiler doğrultusunda toplamda on bir soru geliştirilmiştir. Üçüncü aşamada görüşme formunun iç geçerliğini sağlamak amacıyla özel eğitim alanında öğretim elemanı iki uzmandan görüşme formu hakkında görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak iki soru birleştirilmiş, iki sorunun da yapısı düzenlenerek görüşme formu on madde olarak düzenlenmiştir. Dördüncü aşamada pilot uygulama olarak aynı okuldaki iki öğrenciye yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış ve öğrencilerle yapılan görüşme sonucuna göre formdaki bazı ifadelerde düzeltmeler yapılarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Katılımcılar, veliler ya da işveren ile iletişim kurularak görüşme için katılımcılarının işlerine engel olmayacak yer ve zaman belirlenmiştir. Görüşmeye başlamadan önce görüşmenin amacı katılımcılara söylenerek görüşmeye başlanmıştır. Görüşmeye gönüllü olarak katılabileceği, isterse görüşmeden çekilebileceği, elde edilen verilerin araştırma dışında kullanılmayacağı, bilgilerin herhangi bir kurum ya da kuruluş ile paylaşılmayacağı ve talep etmesi halinde araştırma sonuçlarının kendisine verilebileceği söylenmiştir. Görüşmeler 14 katılımcı ile yüz yüze bir katılımcının mesaisinin uymamasından dolayı telefon ile yapılmıştır. Katılımcılardan izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Katılımcılar ile ortalama 8.34 dk görüşme yapılmıştır.

2.4. Verilerin analizi

Görüşmeler sonucunda elde edilen katılımcıların iş ve istihdamları hakkındaki görüşleri betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önceden düzenlenmiş olan araştırma soruları doğrultusunda ortaya konulan temalara göre açıklanıp yorumlandığı analiz biçimidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı, görüşmeleri tamamlanan katılımcıların görüşme kayıtlarının dökümünü yapmaya başlamıştır. Kayıtların dökümünde her bir katılımcı için ayrı ayrı görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sırasında alınan ses kayıtlarında hiçbir değişiklik yapılmadan Excel belgesine aktarımı yapılmıştır. Katılımcılardan elde edilen demografik bilgiler ve araştırma sorularına ilişkin bilgiler Excel programında hazırlanan tablolara aktarılmıştır. Daha sonra demografik bilgilerin ve tabloların daha net ortaya çıkması için analiz formu oluşturulmuş, veriler bu analiz formuna aktarılmıştır. Bu dökümlerin %30'u, iki alan uzmanı tarafından kayıtlar ile karşılaştırılarak doğruluğu incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler bulguların oluşturulması aşamasında karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

2.5. Araştırmanın etik izni

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 19/04/2024

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 08/2024/365

3. BULGULAR

Bu bölümde; katılımcı 15 bireyin görüşlerinden elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Katılımcılar çalışma içerisinde çalışan anlamında "Ç" olarak kodlanmıştır.

Tablo 2'de öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işler ve bu işlerin bulunduğu sektörlere yönelik bilgiler yer almaktadır. Aile işyerinde çalışan ve kamuda çalışan katılımcılar parantez içinde belirtilmiştir.

Tablo 2.
Mezun Olduktan Sonra Çalışılan İşler

Temalar	Kod	f	%	Katılımcı
Üretim sektörü	Ambalaj taşıma	5	20,83	Ç1
	Şeker paketleme			Ç6 (A), Ç7 (A)
	Un yükleme			Ç2
	Yemek dağıtım			Ç11
	Mehter			Ç3 (K)
Hizmet sektörü	Garson	19	79,16	Ç4 (A), Ç15
	Mısır satma			Ç2
	Fast food hazırlama			Ç15
	Muhasebe elemanı			Ç5 (A)
	Halkla ilişkiler			Ç9
	Yardımcı eleman			Ç12
	Temizlikçi			Ç2, Ç3, Ç8
	Oto yıkama			Ç10 (A)
	Çoban			Ç1
	Hırdavat satış			Ç4
	Oto tamir			Ç1
	Halkla ilişkiler			Ç4
	Reyon görevlisi			Ç8
	Memur			Ç13 (K), Ç14 (K)

Not. A = Aile iş yeri, K=Kamu

Tablo 2'ye göre bu araştırma kapsamında görüşülen on beş katılımcıdan bazılarının iş değiştirerek iki ya da üç işte çalıştığı için toplam 24 işte çalışıldığı görülmektedir. En çok çalışılan sektör olarak hizmet sektörü (%79,17) olduğu daha sonra üretim sektörü olduğu (%20,83) olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların çalıştığı iş yerleri açısından bakıldığında, beş katılımcının (Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç10) aile iş yerinde çalıştığını, üç katılımcının devlet kuruluşunda (Ç3, Ç13, Ç14) çalıştığı görülmektedir.

Tablo 3'te öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işlerde çalışma sürelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.
İşte Çalışılan Süreler

Tema	Alt tema	f	%	Katılımcı
İşte çalışılan süre	0-12 ay	5	33,33	Ç3, Ç5, Ç9, Ç11, Ç15
	13-24 ay	4	26,66	Ç6, Ç7, Ç8, Ç12
	25-36 ay	1	6,66	Ç1
	37-48 ay	1	6,66	Ç4
	49-60 ay	1	6,66	Ç10
	61 ay ve üzeri	3	20	Ç2, Ç13, Ç14

Tablo 3 katılımcıların mevcut çalıştıkları son işlerindeki çalışma süreleri göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Tabloya bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun (%33,33) işlerinde 12 ay kadar çalıştıkları görülmektedir. Daha sonra en çok çalışılan sürenin 13-24 ay (%26,66) ve 61 ay üzeri (%20) olduğu, en az çalışılan sürenin 25-36 ay (%6,66), 37-48 ay (%6,66) ve 49-60 ay (%6,66) olduğu görülmektedir.

Tablo 4'te öğrencilerin mezun olduktan sonra iş ararken yaşadıkları durumlara yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4.
İş Ararken Yaşanılanlar

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcı
İş ararken yaşanılanlar	Kendim aradım, tutumlar olumluydu	1	6,7	Ç15
	Kendim aradım, tutumlar olumsuzdu	1	6,7	Ç11
	Birileriyle aradım, tutumlar olumluydu	4	26,6	Ç1, Ç2, Ç8, Ç13
	İş aramadım	9	60	Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7,Ç9, Ç10, Ç12, Ç14

Tablo 4'e göre katılımcılardan bir tanesi (%6,67) işi kendisinin aradığını bu esnada tutumların olumlu olduğunu, bir tanesi (%6,67) işi kendisinin aradığını bu esnada tutumların olumsuz olduğunu ifade etmektedir. Dört katılımcı (%26,6) birileriyle beraber iş aradığını tutumların olumlu olduğunu ancak birileriyle iş arayanların olumsuz tutumlarla karşılaşmadığını belirtmektedirler. Dokuz katılımcı (%60) ise iş aramadığını ailesi ya da birileri tarafından ayarlanmış işe başladığını ifade etmektedirler.

Tablo 5'te öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işlere ilk başladıklarında yaşadıkları durumlara yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 5.
İşe başlanıldığında yaşanılanlar

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
İşe başlanıldığında yaşanılanlar	Tutumlar olumlu ama işim zor	5	33,33	Ç8, Ç10, Ç11, Ç12, Ç14
	Tutumlar olumlu ama işim kolay	10	66,67	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç9, Ç13, Ç15

Tablo 5'e göre katılımcıların tamamı işe başladığı zamanlarda olumlu tutumlarla karşılaştığını, olumsuz tutumların olmadığını belirtmişlerdir. Bununla beraber bu katılımcılardan beş tanesi (%33,33) işe başladığı aşamada işinde zorlandığını belirtirken, on tanesi (%66,67) işinde zorlanmadığını belirtmiştir.

Tablo 6'da öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işlere devam ederken yaşadıkları durumlara yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 6.
İşe Devam Ederken Yaşanılanlar

Tema	Alt tema	f	%	Katılımcılar
İşe devam ederken yaşanılanlar	Tutumlar olumlu ama işim zor	3	20	Ç1, Ç2, Ç9
	Tutumlar olumlu ama işim orta düzey zor	1	6,66	Ç7
	Tutumlar olumlu, işim kolay	9	60	Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç10, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14
	Tutumlar kısmen olumlu ama işim zor	1	6,66	Ç8
	Tutumlar olumsuz, işim zor	1	6,66	Ç15

Tablo 6'ya göre katılımcıların on üç tanesi (%86,66) işe başladıktan sonraki zamanlarda iş yerindeki kişilerin tutumlarının olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılımcıların üç tanesi (%20) işinin zor olduğunu, bir tanesi (%6,66) işinin orta düzeyde zor olduğunu, dokuz tanesi (%60) ise işinin kolay olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bir tanesi (%6,66) işe başladıktan sonraki zamanlarda iş yerindeki kişilerin tutumlarının kısmen olumlu olduğunu ve işinin zor olduğunu belirtmiştir. Son olarak katılımcıların bir tanesi (%6,66) işe başladıktan sonraki zamanlarda iş yerindeki kişilerin tutumlarının olumsuz olduğunu ve işinin zor olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7'de öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işlerin okulda öğrenilen mesleki becerilerle ilgi durumuna yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 7.
Okulda öğrenilen mesleki becerilerin şimdiki işle ilgisi

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
Okulda öğrenilen mesleki becerilerin şimdiki işle ilgisi	Şimdiki işimle ilgili	8	53,33	Ç1, Ç2, Ç4, Ç6, Ç7, Ç8, Ç13, Ç15
	Şimdiki işimle ilgili değil	7	46,67	Ç3, Ç5, Ç9, Ç10, Ç11, Ç12, Ç14

Tablo 7'ye göre katılımcılardan sekiz tanesi (%53,33) mevcut çalıştığı işin okulda öğrenilen becerilerle ilgisinin olduğunu belirtirken, yedi tanesi (%46,67) mevcut çalıştığı işin okulda öğrenilen becerilerle ilgisinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 8'de öğrencilerin mezun olduktan sonra çalıştıkları işlerdeki memnuniyet durumlarına yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 8.
Memnuniyet durumları

Temalar	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
İş memnuniyeti	İşimden memnunum	13	86,67	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç9, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14, Ç15
	İşimden kısmen memnunum	2	13,33	Ç8, Ç10
Ücret memnuniyeti	Ücretimden memnunum	12	80	Ç1, Ç2, Ç4, Ç5, Ç6, Ç8, Ç9, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14, Ç15
	Ücretimden kısmen memnunum	1	6,66	Ç10
	Ücretimden memnun değilim	1	6,66	Ç7
	Ücret almıyorum	1	6,66	Ç3

Tablo 8'e göre katılımcılardan on üç tanesi (%86,66) mevcut çalıştığı işten memnun olduğunu, iki tanesi (%13,33) mevcut çalıştığı işten kısmen memnun olduğunu belirtirken memnun olmadığını belirten katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılardan on iki tanesi (%80) aldığı ücretten memnun olduğunu, bir tanesi (%6,66) aldığı ücretten kısmen memnun olduğunu, bir tanesi (%6,66) aldığı ücretten memnun olmadığını belirtmiştir. Belediyenin mehter takımında çalışan bir katılımcı (%6,66) ise ücret almadığını belirtmiştir.

Tablo 9'da öğrencilerin mezun olduktan çalıştıkları işlerde kendilerini yeterli ve yetersiz gördükleri durumlara yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 9.
Katılımcıların kendilerini iş yerinde yeterli ve yetersiz gördüğü alanlar

Tema	Temalar	f	%	Katılımcılar
İş yerinde yeterli ve yetersiz görülen alanlar	Yeterli gördüğüm alan var	15	100	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8,Ç9, Ç10, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14, Ç15
	Yetersiz gördüğüm alan var	11	73,33	Ç1, Ç3, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç10, Ç11, Ç12, Ç14, Ç15
	Yetersiz gördüğüm alan yok	4	26,66	Ç2, Ç4, Ç9, Ç13

Tablo 9'a göre katılımcıların tamamı (%100) mevcut çalıştığı işte kendini yeterli gördüğü bir alan (*el becerisi (Ç1), mal yükleme (Ç2), süpürme işi (Ç3), müşterilere hizmet işi (Ç4), tahsilat (Ç5), kutulama işi (Ç6, Ç7), mağaza düzenleme (Ç8), müşteri memnun etme (Ç9), araba pasta cila (Ç10), yemek dağıtımı (Ç11), ustaya destek (Ç12), temizlik işleri (Ç13), evrak getir götür (Ç14), Döner hazırlama (Ç1)*) olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların on bir tanesi (%73,33) mevcut çalıştığı işte yetersiz gördüğü bir alanın *(riskli işler (Ç1), tabak taşıma (Ç3), dosya yazma (Ç5), makinada şeker yapma (Ç6, Ç7), mal sayımı (Ç8), araba koltuk tavan temizliği (Ç10), yemek yapmak (Ç11), metal saç bükmek, kaynak (Ç12), bahçe işleri (Ç14), burger yapma (Ç15))* olduğunu, dört tanesinin ise kendisini yetersiz gördüğü alanın olmadığını belirtmiştir.

Tablo 10'da öğrencilerin mezun olduktan çalıştıkları işlerde eğitim alıp almama durumlarına yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 10.
İşyerinde Eğitim Alma Durumları

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
İşyerinde eğitim	Evet eğitim aldım	7	46,66	Ç1, Ç3, Ç4, Ç8, Ç12, Ç14, Ç15
	Hayır eğitim almadım	7	46,66	Ç2, Ç5, Ç6, Ç7, Ç9, Ç10, Ç11
	Hatırlamıyorum	1	6,66	Ç13

Tablo 10'a göre katılımcıların yedi tanesi (%46,66) işte çalışırken eğitim aldığını *(yangın eğitimi aldım, sosyal sigorta ile ilgili sınav yapıldı eğitim aldım (Ç1), mehterde yavaş yavaş eğitim alıyoruz (Ç3), adisyonu bilgisayara girmeyi, çay koymayı, temizlik işlerini öğrettiler (Ç4), markette eğitim aldım, iş sağlığı ve güvenliği belgesi aldım (Ç8), Ustam bana gösterdi bende onun yaptığı gibi yapmaya çalıştım (Ç12), memurluk izin, istifa konuları vardı (Ç14), 2-3 gün işimin hepsiyle alakalı eğitim aldım (Ç5),* katılımcıların yedi tanesi (%46,66) işte çalışırken eğitim almadığını, bir tanesi (Ç13) ise eğitim alıp almadığını hatırlamadığını belirtmiştir.

Tablo 11'de öğrencilerin mezun olduktan çalıştıkları işlerde daha verimli çalışmaları için yapılabileceklere yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 11.
İş Yerinde Daha Verimli Çalışılması İçin Okuldayken ya da Şimdi Yapılabilecekler

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
İş yerinde daha verimli çalışılması için yapılabilecekler	Okulda yapılabilecekler var	3	20	Ç4, Ç10, Ç15
	İşyerinde yapılabilecekler var	7	46, 66	Ç1, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç11, Ç15
	Yapılabilecek bir şey yok	6	40	Ç2, Ç3, Ç5, Ç12, Ç13, Ç14

Tablo 11'e göre katılımcılardan yedi tanesi iş yerinde daha verimli çalışılması için iş yerinde yapılabilecek bir şeyler olduğunu *(Gece gidiyoruz çalışıyoruz. Gündüz çalışsak (Ç1), ücret artırılsa daha iyi olur (Ç6), ücretim artırılsa daha iyi olur (Ç7), çift vardiya kaldırılırsa iyi olur. İşte az yüklenilirse iyi olur (Ç8), işleri biraz daha düzene koysalar, çok sıkmasalar beni daha iyi olur (Ç9), ücret artırılsa daha iyi olur (Ç11), Geç çıkma işi olmasa daha iyi olur (Ç15))* ifade etmişlerdir. Üç tanesi ise okulda yapılabilecek bir şeyler *(halkla ilişkiler konusunda eğitim verilse iyi olur (Ç4), araba yıkama kursuna gitsem iyi olur. Sosyal medyada görüyorum öğretiyorlar (Ç10), okulda burger işini ya da köfte pişirme işini gösterselerdi iyi olurdu (Ç15)* olduğunu ifade etmişlerdir. Altı katılımcı iş yerinde daha verimli çalışılması için iş yerinde ya da okulda yapılabilecek bir şey olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 12'de öğrencilerin mezun olduktan sonra bir işte çalışmaları ile ilgili çevrelerindeki kişilerin düşüncelerine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 12.
Bir İşte Çalışmayla İlgili Olarak Aile, Arkadaş ve Çevrenin Görüşleri

Tema	Alt temalar	f	%	Katılımcılar
Çevredekilerin tutumu	Çevremdekilerin tutumu olumlu	15	100	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14, Ç15

Tablo 12'ye göre katılımcılardan tamamının bir işte çalışmalarıyla ilgili olarak aile, arkadaş ve çevrelerinin olumlu görüş (*Seviniyorlar. Eli ayağı tutuyor çalışıyor diyorlar. İşe girer girmez maaşallah S.. çalışıyor, S.. işine gidip geliyor, ailesine bakıyor diyorlar (Ç1), Ailem seviniyor. Evlenme ve para için kendi hayatını kurtarıyor diye destek veriyorlar (Ç2), Keşke işten ayrılmasan, iyi çalışıyorsun diyorlar (Ç3), Evde oturmakla olmaz çok iyi diyorlar. Takdir ediyorlar. Övüyorlar. Mutlu oluyorlar (Ç4), Kendi görüşümü söyleyeyim, çok iyi. Herkes mutlu benim çalıştığıma seviniyorlar. Tebrik ediyorlar (Ç5), Tebrik ediyorlar (Ç6), Aferin iyi çalışırsan kazanırsın diyorlar (Ç7), Herkes çalışmamı istiyor. Çalış önün kurtulsun diyor. Arkadaş ve akrabalarım açısından dört dörtlük (Ç8), Memnunlar. Güzel çalışıyorsun diyorlar (Ç9), Önce şaşırdılar. Sen bu işi nasıl yapıyorsun dediler (Ç10), Arkadaşlarım ve ailem mutlu ve memnunlar (Ç11), Biz iş bulamadık sen bulmuşsun dediler. Benden örnek alıp işe başladılar. Mutlu oluyorlar. Başarıyorsun ne mutlu sana diyorlar (Ç12), Sevindiler. Aman iyi çalış diyorlar. Tebrik ediyorlar (Ç13), Herkes memnun (Ç14), Bayağı değiştiğimi ve geliştiğimi söylüyorlar. Takdir ediyorlar (Ç15))* bildirdikleri görülmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Yetersizliği olan bireylerin bağımsız bir yaşama sahip olmaları açısından mesleki eğitim, eğitim tamamladıktan sonra gerçek yaşama geçiş süreci ve bir işte istihdam edilmeleri oldukça önemlidir. Zihin yetersizliği olan bireylerin istihdam edilmeleri bağımsız yaşama sahip olmaları için bir amaç olmakla beraber birçok değişkenden etkilenen bir süreç olduğu da söylenebilir (Artar, 2023). Bu bireylerin istihdamlarında çeşitli değişkenlerden etkilenme durumlarını ortaya koymak için yapılan araştırmada

özel eğitim meslek okullarından mezun olmuş zihin yetersizliği olan bireylerin iş ve istihdam durumlarına ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları işlerin sektör bazında dağılımına bakıldığında en çok hizmet sektöründe, daha az üretim sektöründe çalıştıkları görülmektedir. Yedi katılımcı özel sektörde çalışırken beş katılımcı aile iş yerinde üç katılımcı ise kamu kuruluşunda çalışmaktadır. Bu sonuç Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda işverenlerin zihin yetersizliği olan bireyleri en çok mal ve hizmet üretiminde görevlendirdikleri, %18,9'u da ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (TUİK, 2011). Yetersizliği olan bireylerden çalışanların yaklaşık %70'i nitelik gerektirmeyen işler ile büro ve müşteri hizmetleri iş kollarında çalışmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2011). 2002 yılında istihdam edilen yetersizliği olan memur sayısı 5.777 iken, 2021 yılında 58.520 sayısına ulaşmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü [EYHGM], 2021). Bütün yetersizliği olan bireyler için bakıldığında olumlu görülen bu artış oranı içerisinde zihin yetersizliği olan bireylerin istihdam oranı (%6,8) düşük düzeyde kalmaktadır. Bu oran mevcut araştırmada yer alan memur katılımcı oranlarının düşük düzeyde kalması sonucuyla da paralellik göstermektedir.

Katılımcıların mevcut çalıştıkları son işlerdeki çalışma süreleri göz önünde bulundurularak bakıldığında, çoğunluğunun işlerinde iki yıl kadar çalıştıkları görülmektedir. Her ne kadar üç katılımcı beş yıl üzerinde çalışmış olsalar da genel olarak iş yerlerinde çalışma sürelerinin çok uzun olmadığı ifade edilebilir. Zihin yetersizliği olan bireylerin işten ayrılma oranları konusunda bir veriye rastlanılmasa da son çalıştıkları işten ayrılma ya da iş değiştirme nedenlerine baktığımızda sağlık sorunları, kendi isteğiyle, işverenin ekonomik sorunlarından dolayı işten çıkartılma, işin yetersizliğe uygun olmaması, olumsuz tutumlar gibi nedenler bulunmaktadır (TÜİK, 2011).

Mezun öğrencilerin bazıları iş arama esnasında olumsuzluklar yaşadığını, birileriyle beraber iş arayanlar ise olumsuzluk yaşamadığını belirtmektedirler. Bu sonuç iş yaşamındaki sorunların önemli bir kısmının işe ilk alınma aşamasında karşılaşılan engellerle ilişkili olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir (ÖZİDA, 2010). Dokuz katılımcı ise iş aramadığını ailesi ya da birileri tarafından ayarlanmış işe başladığını ifade etmektedirler. Yetersizliği olan bireylerin istihdamında karşılaşılan güçlükler istihdama hazırlama, iş arama, işe girme ve istihdam sırasındaki sorunlar olarak sayılmaktadır (Karataş, 2001). Her iki araştırma sonucuna bakıldığında zihin yetersizliği olan bireylerin işe hazırlama ve iş arama konularında desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Buna karşın işe başlama aşamasında, katılımcılardan on üç tanesi diğer çalışanlar tarafından kendilerine yönelik tutumların olumlu olduğunu ifade etmektedirler. Her ne kadar iş arama aşamasında işveren tutumlarında olumsuzluklar gözlense de işe başladıktan sonra tutumların daha olumluya döndüğü izlenimi edinilmektedir. Bu sonuç yetersizliği olan bireylerle beraber çalışmış olan işverenlerin daha olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuyla paralellik göstermektedir (Baran, 2003). Yetersizliği olan bireylerin iş arama, işe başlama ve işe uyum sağlama süreçlerinin kalıcı istihdamın gerçekleşmesi açısından çok önemli olduğu düşünülerek, bu aşamalar konunun uzmanları tarafından desteklenebilir.

Çalışanların bir kısmı gerek işe başlanılan aşamada gerekse işe devam ederlerken işlerinde zorlandıklarını ifade etmektedirler. Beş katılımcı işe başladığı aşamada işinde zorlandığını belirtirken, on katılımcı işinde zorlanmadığını, işe başladıktan sonraki zamanlarda ise üç tanesi işinin zor olduğunu, bir tanesi işinin orta düzeyde zor olduğunu, dokuz tanesi ise işinin kolay olduğunu belirtmişlerdir. Sonuçlara olarak katılımcıların yarıdan fazlası işlerinin zor olmadığını belirtse de yarıya yakını da işlerinin zor olduğunu belirtmektedirler. Bu sonuç, TÜİK, (2010) tarafından yapılan çalışmadaki zihin yetersizliği olan bireylerin çalıştıkları işlerde zorlandığı, ağır fiziksel güç gerektirmeyen ve yarı zamanlı işlerde çalışma istedikleri sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Mesleki eğitim yapılan ortamlardaki araç gereç ve programların gerçek iş yaşamındaki şartlara göre düzenlenmesi yetersizliği olan bireylerin iş yaşamına dâhil olduklarında daha kolay uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır.

Katılımcılardan sekiz tanesi mevcut çalıştığı işin okulda öğrenilen becerilerle ilgisinin olduğunu, yedi tanesinin ise mevcut çalıştığı işin okulda öğrenilen becerilerle ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların yarısı işlerinin detaylarını düşünerek okulda öğrenilen becerilerle mevcut işinin ilgisinin olduğunu belirtse de sadece Ç15'in okuldan mezun olduğu yiyecek ve içecek hizmetleri alanı ile ilgili bir işte çalıştığı söylenebilir. Katılımcıların kendi alanında çalışmamasının nedenleri olarak, ülkemizde yetersizliği olan bireylerin işe geçiş süreçlerinin istenilen düzeyde yapılmadığı, bulundukları yerleşim yerinin piyasa gereksinimlerine göre mesleki eğitim verilmediği, mesleki eğitimde öğretilen becerilerin mezun olduktan sonra iş edinmelerini sağlayacak düzeyde olmadığı sayılabilir (Gürsel vd., 2007; Özbey ve Cavkaytar, 2020).

Katılımcılardan çoğunluğu mevcut çalıştığı işten ve aldığı ücretten memnun olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar ücretten ve işten memnun olmayan katılımcı olsa da çoğunluğun memnuniyeti görülmektedir. Katılımcılarda görülen bu memnuniyetin yüksek olması hayatın gerçeklerine yönelik beklentilerinin düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Yılmaz (2004) araştırmasında, yetersizliği olan bireylerin çalışma hayatına ilişkin beklentileriyle ilgili bilinçli olmadıklarını ifade etmektedir. Bununla beraber katılımcılardan iki tanesi memur olmalarından dolayı aldıkları ücretten ve işlerinden diğer katılımcılara göre memnuniyetlerini daha fazla ifade etmektedirler.

Katılımcıların tamamı mevcut çalıştığı işte kendini yeterli gördüğü bir alan, on bir tanesi ise kendisini yetersiz gördüğü bir alanı belirtmektedir. Genel olarak bakıldığında yeterli görülen alanların çoğunlukla mal yükleme, temizlik işleri ve getir götür gibi çok vasıflı olmayan işler olduğu, bununla beraber yetersiz görülen alanların ise tabak taşıma, dosya yazma, mal sayımı ve yemek yapmak gibi genelde vasıflı, riskli ve hassas işler olduğu görülmektedir. Kanyılmaz-Polat, (2020) araştırmasında yetersizliği olan bireylerin işyerlerinde yapabileceklerinden daha alt nitelikte, eğitimlerine uygun olmayan, vasıfsız işler yaptıklarını belirtmektedir. Mevcut araştırma sonuçlarına da bakıldığında katılımcıların çalıştığı işlerin çoğunlukla nitelikli işler olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların bir kısmı işte çalışırken eğitim aldığını belirtirken, bir kısmı ise işte çalışırken eğitim almadığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların adisyon yazmak, temizlik işleri ve çay doldurmak gibi doğrudan işleriyle ilgili eğitim aldığı, bazılarının iş sağlığı ve güvenliği ve yangın eğitimi gibi genel konularda eğitim aldığı görülmektedir. İş başı eğitimi, bireyin bir işi yaparken, çalışma ve yetiştirme uygulamalarının birlikte yapılmasına göre düzenlenmiş çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Başar, 2000). Bu çalışmanın katılımcılarının iş yerlerinde almış oldukları eğitimler ve becerilerin öğretimi iş başında eğitim amaçlı olarak yapılmasa da aslında bir iş başı eğitimi olarak değerlendirilebilir. Normal gelişim gösteren bireyler için bile önemli olan iş başı eğitimi, yetersizliği olan bireylerin öğrenilen bilgi ve becerileri daha çok unutmaları, okulda öğrenilen becerilerle gerçek iş ortamındaki beceriler arasındaki farklar gibi nedenlerden dolayı daha çok önemli olabilmektedir.

Katılımcılardan sekiz tanesi iş yerinde daha verimli çalışılması için iş yerinde yapılabilecek bir şeyler olduğunu ifade ederlerken iş koşullarının düzeltilmesi ve ücretlerin iyileştirilmesi konularını dile getirmektedirler. Yapılan çalışmalarda da yetersizliği olan bireyler da iş ortamlarının, iş sürelerinin ve ücretlerinin düzenlenmesini ifade etmektedirler (Kanyılmaz-Polat, 2020; Artar, 2018). Katılımcılardan üç tanesi farklı mesleki beceriler ve halkla ilişkiler gibi okulda desteklenecek şeyler olduğunu ifade etmişlerdir. Güneş ve Akçamete, (2014) yaptıkları araştırmalarında işverenlerin çalıştıracakları personelin iş becerilerine ve iletişim becerilerine öncelikli olarak sahip olması gerektiğini ifade ettiklerini belirtmektedirler. Bu araştırma ile beraber mevcut araştırma sonuçlarında da okullardaki programlarda gerçek iş hayatının ihtiyaç duyduğu mesleki becerilere daha fazla yer verilmesi gerektiği ortaya koyulmaktadır.

Araştırma bulguları, zihin yetersizliği olan bireylerin iş ve istihdamlarına ilişkin önemli bilgiler vermekle birlikte bu çalışmanın Konya ilindeki bir özel eğitim meslek okulundaki on beş bireyle yapılmış olan görüşme sonuçlarıyla sınırlıdır. Farklı okullardan mezun olmuş daha fazla zihin yetersizliği olan bireyden oluşan araştırmaların yapılması araştırma bulgularının genellenebilirliği açısından daha anlamlı olacağı düşünülmektedir. İleride yapılacak araştırmalarda farklı yetersizlik gruplarının mezun olduktan

sonra iş ve istihdam durumlarına yönelik görüşleri alınabilir. Özel eğitim meslek okullarından mezun olan zihin yetersizliği olan bireylerin görüşleri ile beraber işveren, aile ve öğretmenlerinin görüşleri alınarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılabilir. Sonuç olarak özel eğitim meslek okullarından mezun olan bireylerin yeterince istihdam edilmediği izleniminden yola çıkarak bu konu daha detaylı ve farklı yönleriyle değerlendirilip araştırılabilir. Ayrıca bütün paydaşlar açısından süreci daha verimli hale getirecek tedbirlerin alınması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça/Reference

Artar, T.M. (2018). *Çalışma arkadaşlarının zihin yetersizliği olan bireylerin çalışma yaşamına ilişkin görüş ve önerileri.* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Baran, N. (2003). *İşverenlerin zihin engelli bireylerin istihdamına ilişkin görüş ve önerileri.* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Baran, N., ve Cavkaytar, A. (2007). İşverenlerin Zihin Engelli bireylerin istihdamlarına ilişkin görüş ve önerileri. *İlköğretim Online, 6*(2), 213-225.

Balta, M. (2018). *Zihinsel engelli bireylere orta öğretim düzeyinde verilen mesleki eğitimde yaşanan sorunlar.* [Yüksek lisans tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Başar, H. (2000). *Eğitim denetçisi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA). (2010). *Komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri.* https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/f2thuiu5/4-%C3%B6z%C3%BCrl%C3%BCler-%C5%9Furas%C4%B1-istihdam-komisyon-raporlar%C4%B1.pdf

Birleşmiş Milletler. (2008). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme.* https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf

Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği (2006, 16 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 26261).

Cavkaytar, A. (1999). *Zihinsel engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği.* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi

Celep, M. (2019). *Özel eğitim meslek okulu öğretmenlerinin özel eğitimde mesleki eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Demir, E. ve Göksoy, S. (2023). Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin işletmelerde mesleki eğitimlerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD), 7*(2), 31-48.

Erten, Ş., ve Ataş, İ. C., (2019). Çalışma hayatında engelli bireyler: Türkiye'de engelli istihdamı ve engellilerin iş sağlığı ve güvenliği. S*ağlık bilimleri alanında yeni ufuklar* (pp.391-420). Gece Akademi.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM). (2021). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni.* https://www.aile.gov.tr/media/88684/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2021.pdf

Güneş, N., ve Akçamete, G. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin mesleki istihdamı: Çorum ili örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 15*(03), 1-17. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000211

Gürsel, O., Ergenekon, Y. ve Batu, E. S. (2007). Gelişimsel geriliği olan bireylere okuldan işe geçiş becerilerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmenlerin ve yöneticilerin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(2), 61-84.

Jahoda, A., Banks, P., Dagnan, D., Kemp, J., Kerr, W. and Williams, V. (2009). Starting a new job: The social and emotional experience of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *22*, 421-425.

Karataş, K. (Ed.). (2001). *Özürlülerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı sorunu.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.

Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(39), 869-897. https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Khayatzadeh-Mahani, A., Wittevrongel, K., Nicholas, D.B. and Zwicker, J.D. (2020) Prioritizing barriers and solutions to improve employment for persons with developmental disabilities. *Disability and Rehabilitation, 42*(19), 2696–2706. Available from: https://doi.org/10.1080/09638288.2019.157035

Koçak, E. (2006). *Zihin engelliler iş okullarındaki öğretmenlerin mesleğe hazırlık etkinlikleri ve öğrencilerin mesleki yeterliklerine ilişkin görüşleri.* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Kurt, B. (2020). *Zihinsel engelli bireylerin istihdam sorunu ve çözüm önerileri.* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.* Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2013). *Bütünleştirme kapsamında eğitim uygulamaları öğretmen kılavuz kitabı.*

Neuman, W. L. ve Robson, K. (2014). *Basics of social research.* Pearson Canada.

Öz, C. S., ve Orhan, S. (2012). Özürlü istihdam yöntemlerinin uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *3*(2), 36-48.

Özbey F., ve Cavkaytar A. (2020). Zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere "iş gücü piyasa analizi"ne dayalı meslekî becerilerin öğretim sürecinin betimlenmesi. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 10*(1), 111 - 141. Doi:10.23863/kalem.2020.151

Özdemir, S. (2008). *Türkiye'de hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylere meslek edindirme ve istihdamlarına ilişkin politikaların değerlendirilmesine yönelik yönetici, işveren ve veli görüşleri.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Rasmussen, M. U., ve Yıkmış, A. (2020). Özel gereksinimli çocukların mesleki eğitim ve istihdamına yönelik annelerin görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 8*(1), 324-345. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.14m

Sönmez, M. ve Sazak, E. (2019). Zihin yetersizliği olan bireylerin iş yaşamına geçiş sürecine ilişkin öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(4), 1700-1723.

Şener, B., ve Tanrısever, C. (2017). Lise düzeyinde turizm eğitimi alan hafif düzeyde zihin engelli öğrencilerin staj süreçlerine ilişkin işveren tutumları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (64), 380-403.

Şimşek, H., ve Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayınevi.

T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASHB). (2011). *İşgücü piyasasının özürlüler açısından analizi.* Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2011) *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması 2010*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ozurlulerin-Sorun-ve-Beklentileri-Arastirmasi-2010-6370

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASHB). 2021. *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni 2021* https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf

Uçar, A., S. (2016). *Zihin yetersizliği olan bireylerin istihdam sürecinde yer alan paydaşların istihdam sürecine yönelik görüş ve önerileri* [Yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

U.S. Bureau of Labor Statistics (BLS). (2024) *Persons with a disability: labor force characteristics news release* https://www.bls.gov/news.release/disabl.htm

Yılmaz, Z. (2004). *Çalışan özürlülerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve bunları etkileyen etmenler*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

Since individuals with mental disabilities generally have limitations in cognitive functions and need support in daily life skills, the participation of these individuals in work and employment processes is of critical importance in terms of ensuring their participation in social life. Individuals who complete their vocational training usually transition to work life by their own efforts. There are studies in which the opinions of stakeholders are obtained regarding the vocational training, transition to work life, work life and employment of individuals with mental disabilities. When these studies conducted in the field are examined, it is seen that the studies are mostly shaped by interviews conducted with the families, teachers or employers of individuals with mental disabilities who study or graduate from special education vocational schools. However, in this study, the opinions of individuals with mental disabilities who have personally experienced the school process, transition to work process and work life make the research even more special. The aim of this study is to investigate the opinions of students who graduate from special education vocational schools regarding their work and employment situations. For this purpose, the following research questions were sought: a) What are the characteristics of the jobs that students who graduate from special education vocational schools work in? b) What are the opinions of students who graduate from special education vocational schools regarding their job search processes? c) What are the opinions of students who graduate from special education vocational schools regarding the process in which they work? d) What are the general opinions of students who graduated from special education vocational schools about working in a job? e) What are the opinions of those around them about students who graduated from special education vocational schools about working in a job?

2. METHOD

In the study, descriptive scanning model, one of the qualitative research methods, was used to collect data. The participants of the study consisted of 15 volunteer individuals with mild mental disabilities who graduated from a special education vocational school in Konya city center. A semi-structured interview form was created by the researcher to be used in the interview. Data was collected through semi-structured interviews. Interviews were conducted face-to-face with 14 participants and by phone due to the untimely work schedule of one participant. Audio recordings were taken with the permission of the participants. The data obtained as a result of the interviews were analyzed using the descriptive analysis method. A separate interview form was used for each participant in the analysis of the records. Then, an analysis form was created in the Excel program and the data was transferred to this analysis form. The data obtained as a result of the analysis were used comparatively and the findings were created.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

When the findings obtained as a result of the research are examined; It is seen that the majority of individuals with mental disabilities in the study are male individuals and the participants mostly work in the service sector. According to the Problems and Expectations of the Disabled (Turkish Statistical Institute, 2010), it is revealed that employers mostly assign individuals with mental disabilities to the production of goods and services. It is seen that the majority of the employees worked in their last job for about two years. This rate gives the impression that they have not worked for a long time. Some of the graduate students stated that they experienced negativities during their job search, while those who searched for a job with someone else did not experience negativities. This result can be explained by the conclusion that a significant part of the problems in business life is related to the obstacles encountered during the first recruitment phase (ÖZİDA, 2010). Although more than half of the employees stated that their jobs were not difficult when they started working, almost half of them also stated that their jobs were difficult. 53,33% of the participants stated that their current job was related to the skills learned at

school and 46,66% stated that their current job was not related to the skills learned at school. The majority of the participants, 86,66%, stated that they were 80% satisfied with their current job and the salary they received. Although there were participants who were not satisfied with the salary and the job, the majority were satisfied. All participants stated that they felt sufficient in their current job. When looked at in general, it was seen that the areas that were considered sufficient were generally not highly qualified jobs, and the areas that were considered insufficient were generally qualified, risky and sensitive jobs. 46,66% of the participants stated that they received training while working at work, and again 46,66% did not receive training while working at work. Although the training and skills training that the participants in this study received at their workplaces were not conducted for the purpose of on-the-job training, they could actually be considered as on-the-job training. Eight of the participants stated that there were things that could be done at the workplace to work more efficiently, and they mentioned improving working conditions and wages. Three of the participants stated that there were things that could be done at school. The participants stated that their families, friends and social circles expressed positive opinions about their jobs. The research findings are limited to the interview results conducted with fifteen individuals in a special education vocational school in Konya. It is thought that research consisting of more individuals with intellectual disabilities who graduated from different schools will be more meaningful in terms of generalizability of the research findings. In future research, the views of different disability groups on their work and employment status after graduation can be obtained. As a result, based on the impression that individuals who graduate from special education vocational schools are not sufficiently employed, this issue should be evaluated in more detail and from different aspects, and measures should be taken to make the process more efficient for all stakeholders.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZNİ

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 19/04/2024

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 08/2024/365

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazar 1: Verilerin toplanması, veri analizi, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, raporlaştırma (%50)

Yazar 2: Araştırmanın tasarlanması, yöntemin belirlenmesi, danışmanlık (%50)

ÇATIŞMA BEYANI (CONFLICT OF INTEREST

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı veya çıkar çatışması bulunmamaktadır.